

FÓTI MIKLÓS

foti.miklos@abtk.hu

BTK Történettudományi Intézet, turkológiai kutatócsoport,

Székesfehérvár 16. századi szandzsákbégjei. Adalék a hódoltsági archontológiai kutatásokhoz

The sancakbeyis of Székesfehérvár in the sixteenth century.
Additions to the archontology of Ottoman Hungary

ABSTRACT

After the fall of Székesfehérvár (1543) the Turks immediately established a new *sancak*, which was of strategic importance on the Ottoman–Habsburg borderland. This study attempts to reconstruct the list of its governors in the sixteenth century, using Ottoman sources, like defters of appointments, sultanic orders, and both Turkish and Christian chronicles. The result of the research is a table containing the basic data of the governors, which will provide an auxiliary tool for historians.

KEYWORDS

Ottoman administration, governors of İstolni Belgrad, archontology

DOI 10.14232/belv.2023.4.2

<https://doi.org/10.14232/belv.2023.4.2>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Fóti Miklós (2023): Székesfehérvár 16. századi szandzsákbégjei. Adalék a hódoltsági archontológiai kutatásokhoz. *Belvedere Meridionale* vol. 35. no. 4. pp 20–42.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)
(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)
www.belvedere-meridionale.hu

A magyarországi török uralom idején fennállt szandzsákok főtisztviselőinek kilétére vonatkozó kutatások nemzetközi összehasonlításban is megállják helyüket. Nemcsak a kidolgozott altartományok számára nézve, hanem még inkább a pontosság és megbízhatóság tekintetében emelkednek ki, mely a balkáni és a török irodalomban sokszor hiányolható. Érthetetlen, hogy eddig a hódoltságig koronázóvárosként funkcionáló Székesfehérvár körül kialakított, és határszandzsákként a török alatt is stratégiai jelentőséggel bíró kormányzóság vezetőit hanyagolta eddig történetírásunk. Vass Előd 1989-ben kidolgozott listája a bégekről hiányos, és a török levéltári kútfők (pl. *tevh/ruznamçe defterik*) alapadatait sem tartalmazza.¹ A szandzsákbégek közé számos olyan pasa neve is felkerült, akik valójában szerdárként irányítottak egy-egy hadjáratot, s a város védelmét látták el, vagy innen indították hadműveleteiket. A kormányzókra vonatkozó archontológiai adatok sokszor ellentmondanak a kötet egy másik tanulmányában szereplő információknak is.² Az utóbbi években azonban a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában – Sz. Simon Éva főlevéltárosnak köszönhetően – olyan szisztematikus török forrásgyűjtő, digitalizáló és adatbázis-építő munkálatok történtek meg,³ melyeknek köszönhetően ma már – kisebb hiányokkal ugyan –, de sokszor napra pontosan tudjuk összeállítani a bégek alapadatait, nemcsak regnálásuk idejét, de előző szolgálati helyeiket, birtokaiknak összetételét is ismerve. Tanulmányunk a 16. század tekintetében vállalkozik a kormányzók névsorának rekonstruálására.⁴

Fehérvár Szulejmán szultán 1543-as magyarországi hadjárata során került török kézre. Első bégjének Jahjapasazáde Ahmedet nevezték ki, aki addig a görögországi Inebahti (Lepanto) szandzságbégre volt.⁵ Befolyásos testvére Mehmed budai pasa (1543–48).⁶ Ahmed bég első tettei közé tartozott a keresztény templomok megtisztítása és dzsámivá alakítása.⁷ Egy szultáni rendelet szerint 1545 januárjában vizsgálatot rendeltek el ellene, mivel bizonyos tolnai, mohácsi városokat és falvakat, amiket Kászim mohácsi bég javadalmaiból kincstári bevételekké tettek, Ahmed bég magának foglalt le.⁸ Súlyosabb következményekkel járt Ozora elleni

¹ VASS 1989. 69–200. Különösen: „Szandzsákbégek, szpáhik és janicsárok Székesfehérvárott” c. fejezet. Uo. 74–76.

² FARKAS 1989. 201–242.

³ SZ. SIMON ÉVA et al. 2020. 259–272. A Fehérvárra vonatkozó defterek alapadatai táblázat formájában hozzáférhetőek a Magyar Nemzeti Levéltár honlapján: Sz. Simon Éva, *Tematikus segédlet a budai vilájet Magyarország területére eső szandzsákjainak 16. századi adó- és birtokösszeírásaihoz*. https://mnl.gov.hu/mnl/ol/leveltari_segedlet_oszman_ossze-irasokhoz. Utolsó letöltés: 2023.01.15.

⁴ A tanulmány az NKFIH – OTKA K 132475 és 132609 számú konzorcialis projektje (Magyar Nemzeti Levéltár és a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete) támogatásával valósult meg.

⁵ „Szandzsákbégsége 600 000 akcsényi hászokkal Jahja[pasazáde Mehmed] pasa budai beglerbég testvéreinek Ahmed bégek adatott. Ez az Ahmed bég Inebahti szandzsákbégre volt.” PEÇEVİ İBRAHİM 1981. I. 187.; továbbá 179., 189.; DÁVID 2020b. 124. Istvánffy téved, amikor „epirusbeli Balis”-ként említi az első béget. ISTVÁNFY 2003. 106. Az 1543-as hadjárat pénzügyeit naplószerűen rögzítő defterben Ahmedet szintén Inebahti bégjének nevezik, majd a hadjárat végén már fehérvári bégeként jutalmazták. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Kamil Kepeci (= BOA KK) 1765. 24a., 30a. A forrást közölte és elemezte: İpçioğlu 1990. 137–159.

⁶ PEÇEVİ İBRAHİM 1981. I. 191.

⁷ PEÇEVİ İBRAHİM 1981. I. 187.

⁸ DÁVID – FODOR 2005. 33–37.

meggondolatlan támadása, mivel az üresen hagyott Fehérvárra, a Battal kapu felől az ellenség rárontott, és házakat gyújtva fel jelentős károkat okozott. Az udvar világossá tette, hogy a budai pasa tudta nélkül ezentúl nem kezdeményezhető várostrom, aki pedig a bégek közül illet tesz azt a szandzsákja elvételén kívül külön is megbüntetik.⁹

Egy másik parancs szerint január 27-én az incidensre hivatkozva Ahmed leváltásáról és a szegedi Dervis bég kinevezéséről rendelkeznek,¹⁰ aki egyik első feladatául Ozora és Simontornya várainak elfoglalását kapja, a környéket jól ismerő Kászim mohácsi szandzsákbég támogatásával.¹¹ Utóbbit nevezték ki később a helyére, azonban csak annyit árul el a kinevezéseket tartalmazó defter, hogy 1547. december 25-ig látta el Kászim Fehérvár bégi teendőit, amikor budai pasává léptették elő.¹²

Kászim helyére Báli bégét helyezik,¹³ akinek teljes nevét is megörökítette a defter, következő állomáshelyére, a nyugat-anatóliai Hüdävendigárba való kinevezésénél: Báli bég veled-i Malkocs, vagyis a neves Malkocs bég leszármazottja.¹⁴ Furcsa módon semmi nyoma nem maradt fehérvári kormányzásának, egyedül egy felterjesztése utal működésére.¹⁵ Ez utóbbi azonban fontos információt hordoz: 1550. augusztus 4-én eszerint még Báli volt Fehérvár bégje. A bejegyzés alapján más értelmet nyer az előbb már említett Dervis bégnek Mohács–Siklós élére történő kinevezése, 1550. szeptember 29-én, amikor is beírták nevéhez, hogy előző állomáshelye Fehérvár volt.¹⁶ Arra következtethetünk, hogy ezzel nem Dervis egy második fehérvári szolgálatára, hanem a már tárgyalt 1545–47 közé tehető kormányzására célozhattak. Dávid Géza mutatott rá, hogy Dervis már az 1550. szeptemberi kinevezése előtt is mohácsi bég volt (vagyis ahogy 1549-ben nevezte magát „*locumtenens ... Quinque ecclesiis*”).¹⁷ Báli tehát egészen a következő bég szeptemberi kinevezéséig maradhatott Fehérváron, majd némi mázulként töltött várakozási idő után 1551 februárjában nevezték ki új állomáshelyére, Hüdävendigárba.

A következő bég Fehérváron a klisszai (Klis, Horvátország) szandzsákból érkezett, a perzsa származású Velidszán, aki 1550. szeptember 14-én kezdte meg működését.¹⁸ Velidszán 451 000 akcsényi hász-birtokkal rendelkezett, szinte ugyanazzal az összeggel mint elődje Báli, talán annak birtokait vehette át. 1551. május 9-én menesztették.¹⁹ Következő kinevezését csak októberben kapja meg a boszniai Zvornikba.²⁰ Mázulként azonban Fehérváron marad, minthogy Kászim pasa, akit

⁹ Uo. LVI., 53–55.

¹⁰ Uo. 89–91. Dervis bég Fehérvárra való áthelyezésére: uo. 49–52; részletes életrajzát lásd DÁVID 1999. 5–18. Báli pasa, vidíni mírlivá fiának nevezik: Österreichisches Staatsarchiv (= ÖStA) Krafft. 284 (304-es kép).

¹¹ DÁVID – FODOR 2005. 205–206.

¹² EMECEN – Ílhan 1999. 61. Életrajzát lásd DÁVID 1995. 53–66.; DÁVID 1996. 41–56.

¹³ EMECEN – Ílhan 1999. 62.

¹⁴ EMECEN – Ílhan 1999. 68. A pozsegai szandzsák 1540-es deftere azonban Malkocs bég fia Turali bég fia Báli bégeként említi (*Malkoc bey oğlu Turali beyin oğlu Bali bey*), amiből az is kitűnik, hogy apja valójában Turali volt, Malkocs pedig a dinasztia megalapítója. CVIKO 1984. 130–131. Báli pozsegai működésére: DÁVID 2020. 11., 14., 16.

¹⁵ BOA KK 209. 84.

¹⁶ EMECEN – Ílhan 1999. 62.

¹⁷ SZALAY 1861.; DÁVID 1999. 8. Dervisnek mohácsi bégeként egyik felterjesztésére éppen Báli, fehérvári bégével egy napon került sor (1550. augusztus 4.). BOA KK 209. 85.

¹⁸ BOA KK 209. 96.

¹⁹ EMECEN – Ílhan 1999. 62.

²⁰ EMECEN – Ílhan 1999. 61.

még májusban kineveztek helyére,²¹ sem hagyta el azonnal a budai pasák székhelyét.²² 1551 júliusában Kászim pasa vezetése alatt összehangolt török támadás indult a Dunántúlon: Veli esztergomi, Arszlán hatvani és Dervis pécsi bégek mellett Velidzsán bég Zala megyében portyázott. Istvánffy elbeszélése szerint *Azonközben Veligianes [Velidzsán] perzsa, fejrári bég minden végekből nagy török hadat gyűtvén az egész Győr és Pápa között lévő tartományt szélllel elrabolni s pusztítani kezdé, mely kiütésben négyezer törököt lenni mondónak vala.*²³ A portya rosszul végződött az egykori fehérvári bég számára: *Veligian sebben elszalad, az ellenségnek nagyobb része elhagyván lovokat az hegyek s erdők barlangin által és tudott járt utakon nehezen szaladhata el.*²⁴ A vereség után Kászim pasa azonnal Fehérvárra sietett, ahol Velidzsán béggel közösen a polgárokat árulással és kémkedéssel vádolva, néhány tehető polgár kivégzésével torolta meg kudarcát.²⁵

Kászim leváltásához nemcsak a fenti események, hanem bizonyos kincstári bevételek elsikkasztása vezetett. A fehérvári szandzsák ötödszedő biztosa, Veli panaszbeadványban tudatta a Portával, hogy amióta Kászim pasa intézi az ügyeket, Dzsáfer, a székesfehérvári vár vojvodája számos portyázót küld ki, és a hozott rabok után járó ötödből a kincstárnak semmit sem fizet be, hanem azt az urának foglalja le.²⁶ Kászim nyilván így próbálta pótolni budai pasasága idején élvezett magasabb jövedelmét. A feljelentés mögött valószínűleg a letett bég, Velidzsán állhatott, akit mint látni fogjuk, később vissza is helyeztek Fehérvárra. Kászimot hivatalosan Lippára helyezték,²⁷ majd 1552 nyarán az újonnan felállított temesvári vilájet irányítását bízták rá.

Kászim pasa után a kinevezések deftere szerint egy hasonló súlyú, jelentékeny személyiség veszi át a szandzsák irányítását: 1551. október 25-én Ulama bég, aki a rövid ideig élő elnevezéssel Csanád/Becse és Becskerek néven nevezett szandzsákból érkezik.²⁸ A fehérvári kinevezésével párhuzamosan Ulama rögtön Lippa védelmében tűnik fel, ahol 1551. december 5-én a várat feladja. Fráter György közbenjárására ugyan fegyveresen elvonulhatott, de több helyen is rájuk támadtak és csak nehézségek árán jutottak vissza török területre.²⁹ A lippai fiasco után elmozdíthatták, ami az eddigiekben idézett kinevezések defteréből már nem tűnik ki, ám Dávid Géza olyan dokumentumokat publikált, melyek szerint 1552 tavaszától Pozsegán találjuk.³⁰ Nem meglepő, hogy Ulama fehérvári ténykedéséről, minthogy a temesközi események aktív szereplője volt, nem tudunk semmit kiolvasni forrásainkból.

²¹ EMECEN – İlhan 1999. 62.

²² SZATLÓCZKY 2018. 40. „Kászim és Velidzsán tehát 1551 nyarán egyaránt fehérvári bégek voltak, előbbi kinevezték, de nem foglalta el tisztét, míg utóbbit leváltották, de mégis a helyén maradt.”

²³ ISTVÁNNFFY 2003. 139.

²⁴ ISTVÁNNFFY 2003. 139.

²⁵ SZATLÓCZKY 2018. 49.; HATVANI 1858. II. 271.

²⁶ DÁVID – FODOR 2005. 249–250. A fogolyötöd államnak járó részének elsikkasztása elterjedt gyakorlat lehetett a szandzsákbégek körében: Szári Ali ellen is ez a vád fogalmazódott meg a hosszú szigetvári uralmának véget vető vizsgálat során. FODOR 2020. 86–87.

²⁷ EMECEN – İlhan 1999. 64. Lippán már 100 000 akcséval magasabb javadalmat biztosítottak számára.

²⁸ EMECEN – İlhan 1999. 62.; DÁVID 2002–2006. 62–82. Kászim pasa lippai, Ulama Csanád/Becse és becskereki tényleges működésével kapcsolatban kétségek merülnek fel. Dávid Géza szerint inkább Kászim tűnik utóbbi, míg Ulama Lippa urának. Uo. 73.

²⁹ FODOR 1993. 83–84.; SZÁNTÓ 1985. 69.; PEÇEVİ İbrahim 1981. I. 206. Pecsevi tévesen állítja, hogy Ulama a visszavonulás során elesett.

³⁰ DÁVID 2002–2006. 74–75. ÖStA Krafft. 284 (319-es kép): Amikor 1552 legvégén Pozsega élére Báli béget (aki korábban fehérvári bég is volt) nevezik ki, akkor bejegyezték, hogy Ulama bégtől vette át szandzsákját.

A történetírók szerint 1552 tavaszán Hamza szekszárdi³¹ bég volt a Fehérvár élére kiszemelt új kormányzó, azonban úton állomáshelyére, Földvár falunál egy csapat veszprémi hajdú megtámadta és fogságba ejtette.³² Hádím Ali budai pasa a történetek után Veszprém ellen vonult számos szandzsákbég csapataival,³³ melynek várát miután sikerrel bevette, új szandzsákbégi székhelyet alakított ki. A jelentéktelen szandzsák-kezdemény szoros szálakkal kötődött Fehérvárhoz. Első bége, Mehmed javadalmainak egy része fehérvári hászok közül került ki.³⁴ A közigazgatás átszervezése más módon is érintette Fehérvárt: déli területeiből vált ki 1551–1552 fordulóján a Hamza kapcsán említett szekszárdi szandzsák.³⁵

1553. január 18-ától Arslán bég – Jahjapasazáde Mehmed budai pasa fia³⁶ – irányítja a szandzsákot, a kinevezését tartalmazó rúznámce-bejegyzés pedig számos kiértékelendő információt tartalmaz, amiket érdemes végigvennünk.³⁷ A forrás szerint Arslán Velidsán bégtől vette az altartományt, vagyis Ulama után mégis csak sikerült a korábbi bégnek visszatérnie.³⁸ Arslán házait 383 645 akce értékben ismerteti a defter, ezek egyik birtokrészét Hajdar alaj-bégtől csere útján szerezte. Hajdar hosszabb időn át viselte a szandzsák katonai parancsnokának tisztségét, anélkül, hogy később bégségig vitte volna (alább Veli bégnél ismét találkozunk vele). Arslánt 20 000 akcsés jövedelememelésben részesítették az Ördög Mátyás elleni csatában való helytállásáért. Ez utóbbi esemény nem más, mint az előző év nyarán, 1552. augusztus 9-i palásti ütközet, melynek során Erasmus von Teuffel (a török forrásokban Ördög Mátyás) győri főkapitány serege döntő vereséget szenvedett Ali budai pasa seregétől.³⁹

Ezt követően gyakran találkozunk fehérvári ténykedésével: 1553. májusában egy olyan birtokügyletről értesülünk, melyben egy szpáhít Arslán, fehérvári bég házaiából leválasztott birtokrészekkel (*'an ifraz-i Arslan bey mirлива-i İstolni Belgrad*) jutalmaztak.⁴⁰ 1554. október 31-én pedig Tojgun budai pasa egy levelében visszautasítja Ferdinánd király panaszát Hamza szécsényi és

³¹ DÁVID – FODOR 2005. 250. 1552 januárjában szekszárdi bég.

³² PEÇEVI İbrahim 1981. I. 207. A latin és az arab betűs kiadásban téves átírással Kodvar ill. Siremként szerepel Földvár és Veszprém. ...*egy Hamza nevű rác, kinek Szulimán az feirvári fő tisztviselést adta, és az annak foglalására kétszáz lovassal s megannyi számú jancsárokkal megyen vala, étszakai szerencsétlen harcon az mi gyaloginktól, kik Beszprémből kimentenek vala, elfogattaték.* ISTVÁNFY 2003. 181.

³³ Júliusban tíz béget jutalmaztak díszkaftánnal a Veszprém bevételénél tanusított helytállásáért. Az iratból kitűnik, hogy ekkor Velidsán az aktuális székesfehérvári bég, négy társa pedig volt, vagy leendő ura a szandzsáknak. DÁVID – FODOR 2005. 526. Egy másik szultáni rendelet szerint Hamza szeptemberben még mindig fogságban volt. DÁVID – FODOR 2005. 633.

³⁴ SZ. SIMON 2014. 145.; DÁVID 1992. 27–28.

³⁵ SZ. SIMON 2014. 142.; SUDÁR – VARGA J. – VARGA 2019. 46.

³⁶ PEÇEVI İbrahim 1981. I. 251.

³⁷ ÖStA Krafft. 284 (311–312-es képek). Arslán előtte Hatvan bége volt: ÖStA Krafft. 284 (456-os kép). Veli béget 1553. január 18-án nevezik ki Hatvanba Arslán helyére. Későbbi birtokügyeiről RÖMER 2010. 297–318.

³⁸ Velidsán a bég 1552 júliusában. DÁVID – FODOR 2005. 526–527. Velidsán egy magyar levél szerint 1552 augusztusában Pápa alatt tartózkodott. SZALAY 1861. 98. Sforza Pallavicini szerint a Balaton mentén portyázó fehérvári bég Pápát szerette volna megszerezni. SZÁNTÓ 1970. 51.; SZ. SIMON 2014. 146.

³⁹ Korábban kétnapos csatát feltételeztek augusztus 10–11-én, vö. SZÁNTÓ 1977. 49–51.; Ali budai pasa jelentéséből kitűnik egyértelműen, hogy augusztus 9-én volt a csata, másnap pihentek és 11-én visszavonultak. A jelentésben szerepel Ali csatarendje is a szandzsákbégek névszerinti felsorolásával, vö. DÁVID – FODOR 2005. 613–617, főképpen, 614, 616–617. ; Arslán hatvani szandzsákbégként szerepel a jelentésben a palásti csatában.

⁴⁰ ÖStA Krafft. 284 (309-es kép).

Arszlán fehérvári bégek által elkövetett határsértések ügyében.⁴¹ Ugyanebben a hónapban Arszlán bég „Bakonyságban” található falvak népét rendeli Fehérvárra bizonyos munkálatok elvégzésére.⁴² Tojgun pasa tolnai hadjáratában, amikor 1555-ben Kaposvár ostromára egyesítik számos szandzsák seregét, Arszlán, Fehérvár bégje is részt vesz.⁴³ A palotai parancsnok értesülése szerint a hadjárat során Arszlán és a budai pasa összeveszett.⁴⁴ Arszlánt ezután 1555 őszen leváltották.⁴⁵ 1557 januárjáig szilisztrei (Dobrudza, Bulgária/Románia) bégeként,⁴⁶ ezt követően lipaiként bukkan fel forrásainkban.⁴⁷ Még 1557-ben pécsi bég lesz.⁴⁸ 1558 májusában az említett Mehmed veszprémi, és az alább következő Veli fehérvári bégek az életére törtek.⁴⁹ 1565 és 1566 között a budai pasa tisztét töltötte be. A szigetvári hadjárat (1566) kezdetén sikertelenül ostromolta Palotát, amikor ezt követően Veszprémet és Tatát is elvesztették a törökök, a Harsány alatti táborba érkező Arszlánt kivégzik.⁵⁰

Arszlán októberi távozásával egyidőben Veli hatvani béget utasítják, hogy a lehető leggyorsabban foglalja el új, fehérvári posztját.⁵¹ 1556 tavaszától már ő terjeszti fel embereit – a tataiak és a győriek elleni védekezésben való helytállásért – timár-birtokra, illetve jövedelememelésre.⁵² Tojgun budai pasa leveléből azt is megtudjuk, hogy a két várból oszmán területre kitérők elleni ütközetnek maga Veli bég is részese volt.⁵³ Ekkor alajbégje, tehát az altartomány katonai parancsnoka Hajdar volt.⁵⁴ Egy másik fehérvári alajbég nevééről 1557 januárjában értesülünk: Haszán bég fiát a budai pasa ekkor timárra terjeszti fel.⁵⁵ A „fehérvári Veli

⁴¹ PETRITSCH 1991. 118.

⁴² VASS 1989. 74.

⁴³ Szatlóczi Gábor: Kaposvár török ostroma 1555-ben. <https://kaposvarmost.hu/magazin/kultura/2016/03/29/kaposvar-torok-ostroma-1555-ben.html>. BOA KK 214. 6: Arszlánt 20 000 akcsényi jövedelememeléssel jutalmazták a hadjáratban való részvételéért.

⁴⁴ *Eztys bezellyk kez hyrrel, hogy Orozlanbegh az passawal eoowe wezeth, ez okaert hogy az passat ide hya wolt Palotha ala, hogy megh zaleyntana es w neky meg zabadeytana, de derwys begg arra haytotta az passat hogy az w zomzedsagaba walo warakra menne. Ezen walo bozwsagaba Orozlan begg magaba el tekelette, hogy az w maga hadawal más feleol Koroknak [Korotnát] meg zallya.* (1555. szeptember 2.) LUKINICH Imre 1942. 622.

⁴⁵ Verancsics októberi értesülése szerint egy albán–görög határvidéken lévő tengerparti szandzsákba helyezték át: *Arzlanbeghus in Graecia propius Albaniae fines in maritima ora positus est, sed quo loco, ignoramus.* SZALAY 1859 101. Ez a szandzsák Janja (Ioannina) volt: BOA RSKd 1455. 13.

⁴⁶ BOA Mühimme Defteri (= MD) 2. 101 (1039-as parancs).; BOA DFE RZd 11. 156.

⁴⁷ BOA MD 2. 208. (1881-as parancs).

⁴⁸ KOMÁROMY 1907. 401.

⁴⁹ *Hiszem, hogy értette kd az Oroszlán bék dolgát, mi módon az ő táborára ütöttek volt, is ő maga is, hogy sebben esset volna, az szekén emberek, kik akoron kezők voltak, így beszélük, hogy az hardi erdőről ütöttek volna az Oroszlán bék táborára, is háromnál több Jezust nem kiáltot volna, azok is nem igen jól magyarázhatták volna az Jezust. Hite az, hogy az beszprimi bék és Wely bék mive lett (?) volna, hogy az táborra ütöttek, mindjársat az Oroszlán bék táborára mentenek és ot három kadiát, kik ot voltak mindjársat meg ölik. Ő magátis Oroszlán béket megakarták ölni, de egy janczár oltalmazta meg, azt azonnal megölték, Oroszlán béken pedig nyolcz vagy kilencz sebet lettenek (igy!), egyéb fe népeket is vagtanak le, az köz törökök keznyül (igy!) senkit nem bántottanak...* KOMÁROMY 1907. 425. Lásd még DÁVID – FODOR 2009. 39.; DÁVID 1992. 32–33.

⁵⁰ GÉVAY 1841. 10–11.; PEÇEVI İbrahim 1981. I. 28., 292.; TAKÁTS 1915a. 68–70.

⁵¹ SZALAY 1859 101.; Türkei I. Karton 12. Konv.2 [1555.X–XII]. Veli életrajzát röviden összefoglalja: SUDÁR 2014. 279–280.

⁵² BOA MD 2. 58 (535-ös parancs), 59 (542-es parancs).

⁵³ BOA MD 2. 62 (558-as parancs).

⁵⁴ BOA MD 2. 66 (592-es parancs).

⁵⁵ BOA MD 2. 208 (1886-as parancs). Továbbra is a tataiak és a győriek elleni csata szerepel az indoklásban.

bég fia Ömer”-ről esik szó egy bejegyzésben, miszerint Ömer, aki a vulcsitri szandzsákban (Észak-Koszovó) timár-birtokos, apjával együtt részt vett a határvidék harcaiban, így Füleik és Salgó meghódításában.⁵⁶ Szolgálatiért jutalmul timár helyett ziámetet kapott. 1557 februárjában Velinek a palotai palánk építésének terve okozott gondot,⁵⁷ majd a tihanyiak Veszprém elleni támadása 1557 áprilisában.⁵⁸ Ugyanekkor Takaró Mihály tihanyi kapitányt arról tájékoztatták kémei, hogy a fehérvári törökök „erősen patkoltatnak”, azaz nagyon készülnek valamire: a veszprémi béget a városba rendelték, és a koppányi, simontornyai bégeket is oda várják.⁵⁹ Veli bég két általa irányított szandzsák központjában – Esztergomban és Fehérváron – dzsámit emeltetett.⁶⁰

Mint említettük, Veli részt vett az Arszlán ellen 1558 májusában elkövetett merényletben, azonban egy jelentés szerint már előtte, áprilisban vagy még korábban menesztették.⁶¹ Utóda, Hamza márciusig esztergomi bég volt.⁶² Májusban már Tata elfoglalásával szerzett hírnevet:⁶³ Pecsevi szerint fehérvári bégeként, Forgách Ferenc és Istvánffy munkájában még előző posztjára utalva Esztergom előjárójaként szerepel a hadműveletben:⁶⁴ *...Hamza ... mikoron esztergomi bég volna, és Tatát, a király várát restül őriztetnie értette volna ... Pünkösöd havának első napján nem különb álnoksággal megvevé.*⁶⁵ Újabb célpontja, Palota esetében viszont 1561-ben kudarcot vallott. Hamza bég cselvetését, hogy Thury Györgytől Palotát megszerezze, Ormány Józsa sümegi kapitány leveléből ismerjük. Eszerint Palotán volt egy pribék, akivel Hamza titokban levelezgetett a vár megszerzéséről. Végül egy olyan maszlagot (kábitó hatású italt) küldött Thurnak, ami ellehetetlenítette volna a vár megvédését.⁶⁶ A pribék mindent jelentett a várkapitánynak, így amikor Hamza bég csapataival megjelent, kudarcot vallott. Hamza kiterjedt kémhálózatot és kalauzokat alkalmazott.⁶⁷

⁵⁶ ÖStA Krafft 284 (770-es kép).

⁵⁷ LUKINICH 1943. 42.

⁵⁸ KOMÁROMY 1907. 396.

⁵⁹ KOMÁROMY 1907. 396–397.

⁶⁰ SUDÁR 2014. 279–280., 304.

⁶¹ Szentgothárdi Márton Ferdinánd főherceghez április 20-án: Hamza bég Esztergom után Fehérvárra került. Türkei I. Karton 13. Konv. 3 [1558.I–VI]. Veli bég a merénylet ellenére később új szandzsákot kapott: a budai szandzsák 1559. évi összeírása Páty pusztát április 17-i dátummal Veli pozsegai bég birtokának nevezi. BOA Tapu-Tahrir defterleri (= TTd) 314. 32.; KÁLDY-NAGY 1977. 65.

⁶² ÖStA Krafft. 284 (850-es kép).

⁶³ TAKÁTS 1915b. II. 184. Kihasználta, hogy kémje jelentése szerint a tatai kapitány huszáraival Komáromba távozott patkoltatni.

⁶⁴ Pecsevi az 1543. évi tatai ostromnál tárgyalja Hamza fehérvári bég cselvetését, vagyis Tata első és második elfoglalását keverte össze. PECEVI Ibrahim 1981. I. 183.; FORGÁCH 1866. 162.; ISTVANFI 1622. 383. Vass Előd publikált egy 1558 februári keltezésű levelet, melyben Hamzát Fehérváron említik, azonban a keltezés téves: „áldozó után való hétfőn, 1558” – semmiképpen sem február, hanem áldozócsütörtökként értelmezendő, a húsvét utáni 6. vasárnapon. VASS 1989. 180.

⁶⁵ ISTVÁNFY 2003. 273.

⁶⁶ *Hamza bék és ez elmúlt napokban titkon küldöt volt Hamzabég az pribéknek oly féle maszlagot, hogy mikor ember róla iszik, olyan leszen mint egy holt ember harmadnapig. Azt irta volt az pribéknek, hogy mikor Tury György az ott való vitézekkel vígan lakik, meg agya innia Tury Györgynek és az ott való vitézeknek, kik ha meg iszák, olyanok lesznek harmad napig, mint holt emberek és osztán az pribék mind azt mivelheti, az mit akarna.* KOMÁROMY 1907. 138. A maszlag nevű drogról az oszmán kultúrkörben: PÉRI 2022. 213–224.

⁶⁷ TAKÁTS 1915b. II. 160. Hamza Bécsben lakó kémjével dicsekszik: uo. 170. „Az 1561. év júli 25-én Ormányi Józsa névszerint megírta Nádasdy Tamásnak Hamza fehérvári bég azon kémjeit, a kik a magyar végházakban tartózkodtak.” Uo. 180.; KOMÁROMY 1907. 141–142.

Hamza bég – volt mírliváként – 1570-ben az esztergomi szandzsákban három malommal rendelkezett,⁶⁸ a budai szandzsák 1559. és 1562. évi összeírásaiban pedig számos birtokhoz írták be nevét.⁶⁹ Érd falu, melynek közelében 1559-ben említik Hamza fehérvári mírlivá szeráját, 1580-ban már „Ért más néven Hamza bég szerája” néven szerepel (rajta Hamza csiftlikjével), innen ered Érd török kori neve Hamzsabég.⁷⁰ Székelegyház pusztja Érd közelében és szántójaként még 1580-ban is Hamza bég birtokában megjegyzéssel lett ellátva.⁷¹ Jelenleg a legkésőbbi adatunk, melyben fehérvári bégi minőségében nevezik meg, szintén a budai szandzsákra vonatkozik: 1562 második felében a budai hászok listáján szerepel 35 029 akcsényi javadalma.⁷² Nádasy Kristóf 1561 szeptemberében már arról írt, hogy „sok panaszt tettek reá, hogy igen pusztítja az császár földét és hogy ő nem török és törvény szerint meg akarják ölni.”⁷³ A panaszok hatására Hamzát – ismeretlen időpontban – áthelyezték: 1563 decemberétől lippai,⁷⁴ 1564 tavaszától mohácsi bégeként mutatkozik.⁷⁵ 1566. augusztus 14-én eltávolították a számára otthonos hódoltsági szinterről: előbb Boszniába,⁷⁶ majd pedig Vidinbe kerül 1570. március 26-án.⁷⁷ Utóbbi forrás egyébként Kara Hamza bég megkülönböztető jelzővel emeli ki a Hamza nevet viselő méltóságok közül. Vidini bégeként továbbra is megtarthatott két birtokrészt egykori hászai közül: Kálaz (Kálóz) falut a fehérvári, és Körös városát halászhelyekkel a koppányi szandzsákokban.⁷⁸ Vidin után Szilisztrébe került.⁷⁹

Hamza utódját, aki a Szerémségből érkezett,⁸⁰ legkorábban 1563. október 18-i dátummal említik forrásaink: ekkor Tur Ali isztolni belgrádi bégnek igen tetemes 50 000 akcsés emelést adtak, ismeretlen tette jutalmául.⁸¹ A következő év júniusában már arról tett jelentést, hogy a pápai vitézek rátörtek a váli törökök lovaira, ám sikeresen vették fel a harcot, amiért a bég gondoskodott javadalmazásukról.⁸² 1564 júliusától viszont már iszkenderijei (Shkodra, Albánia) bégnek nevezik a defterek.⁸³

⁶⁸ FEKETE 1943. 32., 83., 107.

⁶⁹ KÁLDY-NAGY 1985. 114., 232–233., 356–357., 372., 592., 685., 704.

⁷⁰ BOA TTd 592. 13.

⁷¹ BOA TTd 592. 18. Itt az írnok kifelejthette a *míteveffa* (megboldogult) jelzőt. Hamza már nem volt életben 1580-ban. Lásd alább.

⁷² VELICS – KAMMERER 1886. 149.

⁷³ TAKÁTS 1915b. I. 314.

⁷⁴ BOA KK 218. 106: a lippai Hamza bég hiányának rendezéséről (1563.XII.25).

⁷⁵ BOA KK 218. 145: Lippáról Mohácsra való kinevezése (1564.IV.15).

⁷⁶ BOA MAD 563. 215.

⁷⁷ BOA MAD 563. 61.

⁷⁸ BOA TTd 497. 13.

⁷⁹ BOA MD 10. 196 (294-es parancs): 1572 áprilisában Szilisztré bégje Hamza.; MD 22. 71 (147-es parancs); MD 24. 121 (333-as parancs) és 154 (415-ös parancs): 1574-ben már elhunytként említik.

⁸⁰ BOA KK 218. 44. Tur Ali szerémi hászait az elhunyt Kászim pasa mohácsi és szerémi birtokaival egészítik ki.; Tur Ali 1563 tavaszán még Pálffy Tamás foglya volt. Türkei I. Karton 17. Konv.2. [1563.III–IV].

⁸¹ BOA KK 218. 62. Két forrásunk – félrevezetően – Veszprémet jelöli meg Tur Ali korábbi posztjaként. KK 74. 130.; KARÁCSON 1914. 52. *Iszkenderia* bégje Tor Ali, előbb veszprémi bég volt s levelet *küldvén jelentette*... Dávid Géza elutasította ennek valóság tartalmát, mivel a veszprémi szandzsákot eddigre megszüntethették. DÁVID 1992. 34. Tur Ali a veszprémi lovasság lázadásának elfojtása miatt tartózkodott a várban.

⁸² KARÁCSON 1914. 45–46.; BOA KK 74. 49.

⁸³ KARÁCSON 1914. 47., 51., 52., 59., 60.

Következő bégünket, Mahmúd bin Aranidot 1564 júliusában „korábban Szolnok bégje, most Isztolni Belgrád bégje Mahmúd” formában nevezik meg.⁸⁴ 1565-től gyakran találkozunk felterjesztéseivel.⁸⁵ Az albán származású Aranidok hódoltsági szerepvállalását Sudár Balázs kutatásaiból ismerjük.⁸⁶ Mahmúd előző állomáshelyét, Szolnokot valamikor 1563-ban hagyhatta el.⁸⁷ Hászainak jövedelmét csak Fehérvár utáni, szegedi állomáshelyéről ismerjük.⁸⁸ 404 981 akcsét tettek ki, ehhez képest jelentős hiánnyal csupán 310 373 akcsényiról állították ki berátját. Fiáról, Bektasról Istvánffy Miklós állítja, hogy: „Magyarországban, Szolnokba született, a nyelvet s a magyar dolgot jól tudja vala.”⁸⁹ Szamosközy viszont úgy tudta, hogy illír, tehát horvát vagy legalábbis nyugat-balkáni származású volt, aki Nádasdy Ferencnél raboskodott Magyarországon.⁹⁰

1566-ban a szigetvári ostromot követő események Mahmúd számára tragikusan végződtek. A bég ekkor a Győről meginduló keresztény tábor ellen fordult (*Székesfehérvári Mahmut bég Oszmánal együtt az mi táborunkra lest vetvén rámegegyen*).⁹¹ Miután azonban Thury György palotai kapitány a császáriak megsegítésére érkezik, Mahmúd csapatai vereséget szenvednek, s a Bakony erdeibe futva próbálnak menekülni: *Mahmut, minekutána valamennyire tovább futvást szaladott volna, mindazonáltal osztán elfáradván s elállván az lova, két hirtelen nevetlen katonától, holott magát, csak ki sem vonván hívelyéből kardját, semmire nem oltalmazta volna, elfogattatik, s Thuryhoz vitettetvén tőle megesmértetik. ...Másnap virradva Mahmut az császárnak ajándékoztatik...*⁹² Egy időre Leonhard Harrach foglya volt (...*annakutána az császártól Harrach Lénártnak ajándékoztatván pénzen kiváltozék*).⁹³ 1567. június 3-án a budai pasa Trautson Jánossal levelezett kiváltása ügyében, mely egy fogolycsere formájában merült fel: *az hatalmas czaszarnak kiuansagath es akarattiat; az Mahmut begnek es Longher Farkasnak egyik masikerth valo szabadulasokath...*⁹⁴ Augusztus 10-én Musztafa pasa már köszönetet mondott a császárnak Mahmúd szabadulásáért,⁹⁵ akit ezek után egy nyugalmasabb, belső szandzsákba helyeztek át: 1567. december 7-én⁹⁶ Szegedre nevezték ki.

⁸⁴ BOA KK 74. 96.

⁸⁵ 1565 februárjából emelünk ki egyet közülük, amikor Sehszúvár nevű emberének kér emelést. KARÁCSON 1914. 65. Sehszúvár azonos a magyar források Sásvár bégjével, Mahmúd bég nevelt fiával. Mahmúd, *elmenvén azért Feírvárról, Sásvárt, képebelit [képviselőjét] s kit maga nevelt fel...* ISTVÁNFFY 2003. 427.

⁸⁶ SUDÁR 2020. 5–13.

⁸⁷ 1561-től mintegy két éven át Szolnokon szolgált. SUDÁR 2020. 8.

⁸⁸ Fehérvári kormányzóként birtokolt hászai közül csak néhány elemet ismerünk, melyeket 1564–65-ben igencsak nehézkesen, különböző szandzsákokból ollóztak össze: így szekszárdi és szekesői hászokat bírt 62 502 akce, a simontornyai szandzsákban pedig 72 222 akce értékben. Österreichische Nationalbibliothek Codices Mixti (= ÖNB Mxt) 590. 75., BOA TTd 353. 18. Érdekeséggé válhatna, hogy az őt követő birtokos ugyanebben a simontornyai defterben egy bizonyos Mahmúd, aki Hamza bég unokaöccse (*biraderzade-i Hamza bey*). Ebből világosan látható, hogy Hamza rokona, akit olykor szintén Mahmúd bégnek neveznek a források, és a fehérvári szandzsákban is birtokos, nem azonos Aranid Mahmúddal. MATUZ 1986. 277: „Csabrennek (Csabrendek) falu ... korábban és jelenleg Mahmúd bégnek, aki Hamza bég rokona, kezében.”

⁸⁹ ISTVÁNFFY 2009. 389.

⁹⁰ SUDÁR 2020. 11.; *Bechtas, origine Illyricus, sed neque linguae Ungaricae ignarus, quam in uinculis, dum apud Franciscum Nadasdium in Vngaria degit, familiarem sibi usu fecerat.* SZILÁGYI 1877. 9.

⁹¹ ISTVÁNFFY 2003. 427.

⁹² ISTVÁNFFY 2003. 428.

⁹³ ISTVÁNFFY 2003. 428.

⁹⁴ TAKÁTS – ECKHART – SZEKFŰ (szerk.) 1915. 26.; PETRITSCH 1991. 182.

⁹⁵ PETRITSCH 1991. 185.

⁹⁶ BOA MAD 563. 50.

A kinevezések defteréből azonban kitűnik, hogy már korábban, 1567. március 16-án Mehmed béget bízták meg Fehérvár vezetésével, aki előtte arad-gyulai bég volt.⁹⁷ Fontosabb információt hordoz következő kinevezése, amikor Pozsegára került (1571. május 13-án):⁹⁸ hász-birtokainak ugyanis nemcsak az összegét említik, hanem azt is, hogy a szendrői szandzsákban van egy olyan birtokrésze, melyet „bárhol is birtokoljon szandzsákot, hászai közé számíttasson” formula kíséretében jegyeztek be. Az aktuális szolgálati helyétől függetlenül bírt szendrői birtok léte segíti későbbi azonosítását. Mehmed elkülönítése a hódoltság további Mehmed bégjeitől túlmutat ennek a tanulmánynak a keretein, ezért itt csak azt emelnénk ki, hogy kinevezései 1562 és 1589 között több mint egy tucatnyi magyar szandzsák élén követhetők végig.⁹⁹ Pecsevi szerint ő is Jahjalu, vagyis a Jahjapasa klánhoz tartozó lenne,¹⁰⁰ míg Istvánffy szerint egy Kunovics Mihály nevű renegát.¹⁰¹ Mehmed kormányzásának fókuszában a fehérvári vár megerősítése, újjáépítése állt, mely munkálatokra több szandzsák – így Simontornya, Mohács és Szekszárd – rájáit jelölték ki.¹⁰²

1571. május 13-án a korábbi pozsegai bég, Ali követte Mehmedet, aki pedig Pozsegába távozott, vagyis Fehérvár és Pozsega között bégcserét hajtottak végre.¹⁰³ Ezt az Ali béget a szakirodalom olykor összekeveri a fehérvári szandzsák sorsát később hosszú időre meghatározó Kara Alival, ezért korábbi állomáshelyeinek fontos szerepe van névrokonától való megkülönböztetésében: Mora (Peloponnészosz, Görögország) szandzsákbégjeként bukkan fel, majd Vidinbe (Északnyugat-Bulgária) nevezik ki 1568. május 3-án, végül 1569. július 27-én Vidinből Pozsegába.¹⁰⁴ Hász-birtokainak listáját a pozsegai szandzsák timár defteréből ismerjük.¹⁰⁵ 1572-ben menesztették, aminek okát a *mühimme defterek*ben találtuk meg: egy rabkiváltási ügy sikertelensége miatt vonták felelősségre (Ormándy János és testvére ügye).¹⁰⁶

Őt az előbbi Mehmed bég váltja fel Fehérváron, 1572 július 9-én.¹⁰⁷ Biztosan kijelenthetjük az Ali előtti Mehmeddel való azonosságát, hiszen korábbi állomáshelyének a pozsegai szandzsákot nevezik meg, ezenkívül berátba foglalják a pozsegai kinevezésénél már említett szendrői birtokrészt. Utóbbi egy szerémi szandzsákban található birtokkal bővülve 31 897 akcsét tett ki.¹⁰⁸ Egyik rúznámcsa defterünk megnevezi azt a hóstettét, aminek fejében 20 000 akcse jövedelememelésben részesítették: a Gyula nevű ellenséges vár alatt kitörő gyaúrok elleni

⁹⁷ BOA MAD 563. 49.; DÁVID 1994. 115–116.

⁹⁸ BOA MAD 563. 48.

⁹⁹ DÁVID 2020a. 20–21.

¹⁰⁰ PECEVI İbrahim 1981. I. 295.

¹⁰¹ A személyével kapcsolatos kérdéseket részletesen lásd FODOR 1998. 829–830.

¹⁰² BOA MD 7. (879, 880, 884-es rendeletek).

¹⁰³ BOA MAD 563. 49.

¹⁰⁴ BOA MAD 563. 48., 61.

¹⁰⁵ BOA TTd 486. 7–10. 442 606 akcsét tesznek ki.

¹⁰⁶ BOSTANCI 2002 (429. és 473. sz. parancsok). Cf. 448-as parancs, mely Aliként nevezi meg a fehérvári béget.

¹⁰⁷ BOA MAD 563. 49.

¹⁰⁸ Hász birtokaira – BOA TTd 497. 10–13.; BOA TTd 486. 7: Ali pozsegai bég hászai fölé utólag beírták, hogy 1571 május 12-től Mehmed isztolni belgrádi bég kezén vannak bizonyos „szerémi livában található hászokkal együtt”; ÖNB Mxt 571 (994-es kép): a fehérváriakon kívül budai, koppányi, simontornyai, pozsegai birtokokkal, valamint a „bárhol is birtokoljon szandzsákot” formulával illetett szendrői birtok kíséretében jegyzik be javadalmait.; ÖNB Mxt 571 (1299 és 1300-as képek): a szendrői és pozsegai részeket elveszik, ezek pótlására hat elhagyott és kihasználatlan pusztát adnak neki azért, hogy ezeket betelepítve pótolhassa a kiesett jövedelmét.

csatában jeleskedett (*D'ula nam harbi kal'e altında münhezim olan küffar muharebesinde yoldaşlık etmeğün*),¹⁰⁹ 1566 májusi dátum kíséretében. Birtokainak listáján rendszeresen szerepel egy 12, máskor 24, jövedelem megadása nélküli faluból álló, a pápai náhijében található javadalomrész, ami arra enged következtetni, hogy a béget alaposan megdolgoztatták: ezek esetében olyan peremvidéki településekről lehetett szó, amiket egy becsléssel megállapított átalányösszegeért (*ber vech-i tahmin*) elfogadott Mehmed, majd katonai erővel megpróbálhattott még többet is behajtani a kijelölt falvakon.¹¹⁰

Az eddigiekben használt kinevezések defterének Isztolni Belgrád fejezete itt véget ér, így ezúttal nem tudjuk megmondani, hogy meddig töltötte be Mehmed a tisztséget. Vass Előd adataira támaszkodhatunk, miszerint Mehmed, Thúri Márton veszprémi főkapitányhoz szóló magyar levelében 1572. november 5-én magát *supremus locumtenens Albae* címen nevezte meg.¹¹¹ Utódját, Alit viszont megtaláljuk a kinevezések defterében, de Iszkenderijje címszó alatt, ahová 1573 júliusában helyezték át, korábban Fehérvár bégje megjegyzéssel (*mir-i sabik-i İstolni Belgrad*).¹¹² Rá hivatkozhatnak 1574-ben egy levélben, melyben egy fehérvári Ali béget, aki az oszmán és a császári oldal közti békemegállapodást megszegte, mint hivatalából elmozdítottat említenek (Bosznia szandzsákbégjével Mehmeddel együtt).¹¹³

A következő évek tekintetében némi bizonytalanság mutatkozik forrásaink hallgatása okán. 1576. június 9-ével Iszkenderijjébe neveznek ki egy Mehmed béget, aki korábban Isztolni Belgrád ura volt.¹¹⁴ Hászának összege ekkor 484 937 akcsét tett ki. Az elvileg neki járó összeg (*ber vech-i teknil*) pedig 524 937 akcse volt. Ugyanezen defter szerint ezután Delvinébe küldték.¹¹⁵ Az, hogy mikor kerülhetett Fehérvárra, nem állapítható meg, de a pozsegei szandzsák timár defterében 1574 végi dátum kíséretében már Isztolni Belgrád bégjeként utalnak rá.¹¹⁶ A házainál szerepeltetett számok egyértelműen beazonosíthatóvá teszik: 484 937 akcse volt a korábbi bég, Mehmed javadalma is 1572-ben történő kinevezésekor. Ezek alapján harmadszor is ugyanazt a Mehmedet találjuk Fehérvár élén. Talán ő lehetett az a bég, akiről Pálffy Tamás jelentette Batthyány Boldizsárnak 1574 októberében, hogy a fehérvári bég Palota felé igyekszik népével, akikkel hamarosan meg is ütközött.¹¹⁷

Következő bégünket, az Aladzsa Hiszárból (Kruševac, Szerbia) érkezett Dzsáfert csak néhány hónapig állomásoztatták Fehérváron: 1576. június 9-én nevezték ki (éppen Mehmed Iszkenderijjébe elmozdításának napján) és december végén következett be az újabb csere.¹¹⁸ Sze-

¹⁰⁹ ÖNB Mxt 571 (995-es kép).

¹¹⁰ A becsléssel megállapított hászok szerepéről az oszmán katonai célok elérésében lásd Sz. SIMON 2007. 1351–1406.

¹¹¹ VASS 1989. 75., 183–184.

¹¹² BOA MAD 563. 216.

¹¹³ PETRITSCH 1991. 247. A rendelkezésemre álló források alapján róla nem tudom megállapítani, hogy ki volt. Azonosítását nehezíti, hogy hász-birtokának jövedelmét nem adják meg. A legvalószínűbb, hogy az előbb bemutatott pozsegei, majd fehérvári béggel azonosítható, de nem zárható ki az sem, hogy a szandzsák élén csak ezután következő Kara Ali lenne. Utóbbi hivatalosan a kérdéses időszakban Esztergomban szolgál, azonban a kinevezések defterétől eltérő, vagy azokból hiányzó adatokra számos példa van.

¹¹⁴ BOA KK 262. 4.; BOA MD zeyli 3. 198 (512-s parancs).

¹¹⁵ BOA KK 262. 5.

¹¹⁶ BOA TTd 486. 10.

¹¹⁷ TAKÁTS Sándor 1915c. 96.

¹¹⁸ BOA KK 262. 19.

mélyének kilétét a kinevezések defterének Aladzsa Hiszár fejezete alatt 1571-ben bejegyzett Iszhák bég segít felfedni. Iszhák – akiről annyit már előre bocsáthatunk, hogy később maga is fehérvári bégeként bukkan fel – a defter szerint Dzsáfer aga testvére volt.¹¹⁹ Néhány sorral lejjebb pedig az arad–gyulai bégek közt találjuk meg Dzsáfert 1574 februárjától, aki korábban a szultán ételei elkészítésével foglalatосkodó alakulat vezetője (*ser kilariyan-i dergah-i ‘ali*) volt.¹²⁰

Életrajzi adatait Ibrahim Pecsevi történétíró foglalta össze: „Vezér Hádım Dzsáfer pasa. Gyula szandzsákjából és magyar nemzetségből származik. Bátor és hőstetteket véghez vivő ember volt. Fő kilerdzsi tisztségéből került Gyula szandzsákjába, azután Isztolni Belgrád beglerbégje lett. Számos hitharcot vezetett a hitetlenek ellenében. Most is Isztolni Belgrádon van egy hely, amely Dzsáfer pasa leshelye néven ismert. Utána Trabluszsám beglerbégje lett, majd amikor Tebríz vára újjáépült, vezéri ranggal a vár védelmét látta el, egyúttal Dijárbakir ejáletjét *arпах* (ellátmány, abrakpénz) módján kapta meg. Az irániakkal és grúzokkal szembeni tettei egyik oszmán parancsnokéhoz sem mérhetőek. Hadisikerei közül az egyik az volt, hogy Grúzia uralkodóját, Szimon hánt elfogta és Isztambulba küldte. Később Magyarországra szerdárá neveztek ki és az egrı hadjáratban vett részt.”¹²¹

Dzsáfer hász-birtokai körüli helyzet ellentmondásos:¹²² az udvarban betöltött tisztsége után beglerbégi rang illette volna meg, ehelyett egyik forrásunk szerint Gyulát kapta 440 000 akcsés összeggel,¹²³ ami közepes szandzsákbégi javadalomnak mondható. Csakhogy másik, későbbi defterünk szerint gyulai kinevezésekor még alacsonyabb, 330 000 akcsényi hászról tesznek említést. Ezt követően Aladzsa Hiszáron 350 000 akcsét, Fehérváron pedig 394 685 akcsét jegyeztek be hozzá. A szerény javadalmakból arra következtethetünk, hogy portai szolgálata után nem tudtak rangjához méltó pozíciót juttatni neki, ezért vagy *arпах*ként kapott Gyula mellett még valahol javadalmat, amiről nincs információnk, vagy pedig egy olyan alku állhatott a kinevezés mögött, hogy hamarosan pasasággal járó előléptetésben részesítik.¹²⁴

Dzsáfer karrierje – mint Pecsevitől tudjuk – hamarosan tovább ívelt, helyére pedig 1576. december 31-i dátummal Alıt nevezik ki Esztergomból.¹²⁵ A defterekben mindig megkülönböztető jelző nélkül szereplő bég azonos az elbeszélő forrásaink Kara Alijával, Fehérvár legjelentősebb és leghosszabban kormányzó szandzsákbégjével.¹²⁶ Életrajzának szandzsákunkra vonatkozó részeit Pecsevi krónikájából idézzük: “*Kara Ali bég*. – Többnyire Székesfejevárott és Esztergomban volt kormányzó. ... Saját szájából hallottam a következőket: »Tizenöt évig

¹¹⁹ BOA MAD 563. 62.

¹²⁰ BOA MAD 563. 63.

¹²¹ PEÇEVI İbrahim 1981. II. 22. Tebríz 1585-ben történő újjáépítésénél azt is hozzáteszi, hogy a beglerbégi címet azzal a kikötéssel adományozták neki, hogy három évvel később a budai vilájet élére fog kerülni. Uo, 92.; „Nyelvezetéből magyar nemzetségből való származása tűnt ki.” Uo, 111.

¹²² DÁVID 1994. 118–119.

¹²³ BOA MAD 563. 63.

¹²⁴ Egy ilyen feltételhez kötött „hátraléptetés” elfogadtatására máskor is látunk példát: „jelentették, hogy korábban Ciprus beglerbégje ... Memi Pasának ... addig amíg elfogadható beglerbégiség nem akad számára Agribosz szandzsákját utalták ki ...”(sabika Kıbrıs? beylerbeyisi olan ...Memi Paşa ... münasib beylerbeylik düşince dek ... Ağrıboz sa-naçağı kendüye tevçih olunduğın bildirüb... A pasa rangjához méltatlan és jelentéktelen 376 500 akcsés javadalmat fogad el, amíg számára elfogadható beglerbégiség nem adódik. BOA DFE RZd 294. 602.

¹²⁵ BOA KK 262. 19.

¹²⁶ FÓTI 2023.

Székesfejérváron kormányzó voltam. Ez idő alatt azonban egyszer-kétszer letettek és máshová helyeztek. Egyik évben összeszámítottam egész vagyonomat és jövödelmemet és hetvenezer gurusra ment fel. Abban az évben testvérem a hitetlenek fogságába esett és harmincezer gurus értékű foglyot adtam érte s ha ez nem történik, százezer gurusra is felment volna.« Esztergomban vele együtt ostrom alatt voltunk s mellettem lőtt nyilat a hitetlenekre. Puskagolyótól találva vértanú lett. Allah irgalmazzon neki.»¹²⁷

Vizsgáljuk meg először, mit tudunk az áthelyezéseiről, mivel forrásaink arra engednek következtetni, hogy saját bevallásával ellentétben többször is elmozdíthatták, de a tizentöt évnyi szolgálat is túlzás lehet.

Ali ellen már 1577-től gyűltek a panaszok,¹²⁸ de azok jó ideig következmények nélkül maradtak. Végül 1583. március 5-én Ali pasa egy levelében arról tájékoztatta Ernő főherceget, hogy Kara Alit a végváriakkal való sorozatos összetűzése hatására a béke érdekében korábban leváltotta: „*Gyakorta való leueleben panaszkodott feölsegeöd leueleben az feiruary begre miuel az frigynek ellene iarna, mi az mi kegyelmes fejedelmwnk es romay czaszar eö feölsege keözeöt való frigyeöt es baratsagot meg tekintuen, az feölsegeöd gyakorta valo panaszat latuan az feiruary Ali begeöt ki uettetenk...*”¹²⁹ A kinevezések defteréből azt látjuk, hogy ekkor Szegedre került: 1583 elején egy fehérvári Ali béget Szegedre helyeztek. A nem ténylegesen kiutalt, hanem elméletben őt illető járandósága 506 262 akcse, ami, ha nem is fillérre, de meg egyezik a Fehérvárra történő kinevezésekor, 1576-ban említett adattal (506 662 akcse).¹³⁰ Még ugyanezen év augusztusában visszateszik Fehérvárra, vagyis a kormányzat nem nélkülözhetette a bég szolgálatait.¹³¹

A köztes időszakban egy Ahmed bég töltötte be a pozíciót, akinek működését egy javadalomra való felterjesztése is mutatja.¹³² Ahmed eredetileg budai defterdár volt, majd 1575-ben rövid ideig Szeged bégje lett.¹³³ Ezt követően a zacsicsznai, majd a hatvani szandzsákba került.¹³⁴ 1581-ben a budai vilájethez tartozó nyolc szandzsák összeírásának munkálatait végezte.¹³⁵

Ahmed nyolchónapos regnálása után a Fehérvárra visszatérő Kara Ali ellen újabb panaszok érkezhettek, mert alig több mint egy év múlva ismét elmozdították. Erről csak onnan értesülünk, hogy egyik rúznámcsa defterünkben Iszhák bég Fehérvárra szóló kinevezését találtuk meg (1584. szeptember 3-án).¹³⁶ Iszhák az irat szerint korábban szegedi bég volt,¹³⁷ de hallgat arról,

¹²⁷ KARÁCSON 1916. 83–84.

¹²⁸ Stephan Gerlach naplója: *...a fehérvári Ali bég ... nagy méltánytalanságai miatt panaszt emelne... ; Hogyan fogott el a fehérvári Ali bég százhat keresztényt, és vágott le nyolcat.* UNGNÁD 1986. 224., 231. 1579-ben Üvejsz pasa védekezni kényszerül Ernő főhercegnél a fehérvári bég akciói miatt: Törkei I. Karton 38. Konv. 2 [1579.I–III].

¹²⁹ TAKÁTS – ECKHART – SZEKFÜ (szerk.) 1915. 278.

¹³⁰ BOA KK 262. 19.

¹³¹ BOA DFE RZd 93. 250–252. A forrás szerint Ali a szandzsákot Ahmed bégtől veszi át.

¹³² FEKETE 1955. 471.

¹³³ BOA DFE RZd 42. 621.

¹³⁴ BOA KK 262. 267.; RZd 2243. 41–43.

¹³⁵ BOA KK. 344. 73: „...korábban Hatvan bégje, Ahmed bég, aki Budán nyolc szandzsák muharrija, defterével jelentette...”

¹³⁶ BOA DFE RZd 78: 199. Hászai részletezéséből látszik, hogy Kara Ali fehérvári, simontornyai és budai birtokait – a koppányi kivételével – veszi át.

¹³⁷ A kinevezések deftere kicsit eltérő képet mutat: eszerint csak júliusig volt Szegeden, utána Nógrád bégje lett és onnan került Fehérvárra. BOA KK 262. 21., 19.

hogy kitől vette át a szandzsákokat. Dzsáfer bég kapcsán már említettük, hogy Iszhák bég a testvére volt. A befolyásos Dzsáfer, aki ekkor már pasa, nyilvánvalóan egyengette testvére hódoltsági karrierjét. Eredményesen lobbizott, hogy Iszhák Fehérvárra kerülhessen, miközben júliusban még a jelentéktelen Nógrádba kapott kinevezést. Az, hogy 1584 szeptemberétől néhány évig folyamatosan Iszhák állt Fehérvár élén, vagy közben ismét visszahelyezték Kara Alit nem állapítható meg. 1585 áprilisában és májusában Iszhák fehérvári működéséről több rúznámcsbe bejegyzés is tanuskodik, amikor szpáhijai javadalmozásáról intézkedett.¹³⁸ Utána viszont hosszabb kihagyás után, csak az 1586. év hadieseményei között találkozunk vele újra mint a szandzsák kormányzójával.

1586 hűsvétján támadás érte a fehérvári törököket: Pálffy Miklós vezetésével (Speciacasa és Nádasdy részvételével) a pápai és győri őrség Fehérvár ellen vonult. Istvánffy szerint ekkor a fehérvári Iszhák bég által vezetett török sereg szállt szembe velük: *Mert fejrívári Iszák bég, herélt Giaffer [Dzsáfer], Konstancinápoly egyik vezérének tulajdon atyafia s főkertész, az övéinek erős hadával, hogy azt az Pálffytól építettett palánkot elrontaná, s ha az mieink elleneállnának, vélek megvína, azon éjjel odaérkezett vala.*¹³⁹ Iszhákék vereséget szenvednek, a törökök közül sokan a Vértes erdeibe futnak szét. Számos fehérvári agát, köztük a belső vár őrzőjét Alit, fogságba ejtették.¹⁴⁰

Kara Alit 1586. február 18-án a szilisztrei szandzsákba távolították el, de rögtön egy szokatlan és elsőre érthetetlen megjegyzést is fűznek új kinevezéséhez: „a szerdár részéről másnak adatott” (*serdar tarafından ahıra verilmişdir*).¹⁴¹ Az történhetett, hogy Iszhák kudarcra Pálffy Miklós ellenében lehetőséget teremtett számára a visszatérésre. Erre utal Trombitás János egy júniusi, Pálffyhoz íródott levele: „Ali bég, a fehérvári bégséget csak 3 napig tartotta, mert Csafart basa addig futott ott benn, míg ismét megszerezte Iza bégnek (ki öccse volt) a fehérvári bégséget.”¹⁴² Befolyásos bátyja segítségével tehát Iszhák elkerülte a felelősségre vonást, Kara Ali három napos visszatérési kísérlete pedig kudarcot vallott, ezért szandzsákbégi pozícióját november 17-én ismét Szilisztrében erősítették meg.¹⁴³

Iszhák azon törekvése, hogy Fehérvár ura maradhasson csak átmenetinek bizonyult: Ali béget 1587 márciusával Szilisztréből visszahelyezték Fehérvárra. Sőt, két jelentékeny jövedelememelésre (*terakki*) terjesztette fel a budai pasa (alkalmanként 30 000 akcse). Hászának jövedelme ekkor 434 500 akcse volt, az elméletileg neki járó jövedelem (*ber vech-i tekmi*) pedig már 596 236 akcsét ért el, ami azt mutatja, hogy pályája csúcsa közelébe ért.¹⁴⁴ Elmondható tehát, hogy Ali megerősödve került ki ebből az elmozdításából is, személyét nélkülözhetetlennek látták a hódoltság határvidékén.

¹³⁸ KARÁCSON 1914. 129.; névtelenül említi a fehérvári béget Szinán pasa 1585 áprilisában, amikor az a magyar végváriak által a komáromi révben emelt palánk ellen vonult 300 lovasával. TAKÁTS – ECKHART – SZEKFÜ (szerk.) 1915. 334–335.

¹³⁹ ISTVÁNFFY 2009. 58.; a csata részletei: 58–59.; JEDLICSKA 1897. 22.

¹⁴⁰ ISTVÁNFFY 2009. 58–59.; Pálffy Miklós a' Komáromi Kapitány, és Nádasdi Ferencz, a Fejér-Vári Iszág Béget Komáromnál igen meg verék. PETTHÓ 1753 (az 1586. év eseményeinél).

¹⁴¹ BOA KK 262. 4. Szilisztrei kinevezésénél nem árulják el előző állomáshelyét, de az egy rúznámcséből kiderül: Isztolni Belgrád. BOA DFE RZD 96. 320. Így már egyértelmű, hogy a szilisztrei Ali bég azonos Kara Alival.

¹⁴² Trombitás János levele Pálffyhoz 1586. június 2. JEDLICSKA 1897. 235. Iza bégén természetesen Iszhákot kell érteni.

¹⁴³ BOA KK 262. 4.

¹⁴⁴ BOA DFE RZD 107. 635. A bejegyzés felsorolja Ali budai, koppányi és simontornyai birtokait is, amiből látható, hogy egy az egyben visszakapta korábbi, 1583-ig bírt hászait.

1588 októberében viszont jelentős kudarc érte: Rákóczi Zsigmond egri várkapitány és Homonnai Drugeth István csapatai győzelmet arattak a fehérvári bég Szikszót fosztogató serege felett,¹⁴⁵ ami előre vetítette menesztését.

1589. augusztus 15-én értesülünk az új bég kinevezéséről: Mehmedet Hatvanból helyezik át, ráadásul gyakorlatilag egy az egyben átveszi Ali házásait. Ugyanúgy 434 500 akcsés javadalmat határoztak meg számára mint 1587 márciusában elődjének, a fehérvári birtokokon felül annak budai, simontornyai és koppányi részeit is megörökli.¹⁴⁶ Jövedelememelésének indoklásából kibontakozik Mehmed bég hatvani tevékenysége: Eger és Kassa váraiból kiinduló portyázókkal szállt szembe sikerrel. Hatvani javadalma (310 992 akcse) és azelőtti szolgálati helye (Lippa) alapján nem lehet azonos a korábban több alkalommal is Fehérvár élén bemutatott Mehmed béggel.

A következő évtizedben bekövetkezett változásokról már nem vezettek következetes nyilvántartást, a bégekről csak különböző források elszórt adataiból szerzünk tudomást, kormányzásuk pontos időtartamát meghatározni nem lehet. Így 1591 júniusában egy szultáni parancsban ismét találkozunk Iszhák nevével: a budai pasa utasította az isztozni belgrádi vár árkaiknak kitisztítására és palánkjának javítására. A korábban bevett gyakorlatra hivatkozva a szegedi, mohácsi, koppányi és simontornyai szandzsákok rájáit rendelték ki a feladat elvégzésére.¹⁴⁷

Mahmúd szandzsákbég nevével egy felterjesztésben találkozunk, amikor egyik emberét az Isztozni Belgrádot ostrom alá fogó hitetlennek elleni csatában való helytállásáért javasolja jövedelememelésre 1594 februárjában.¹⁴⁸ Utóbbi esemény alig néhány hónappal korábban történt: 1593 októberében Hardegg főkapitány vonult Székesfehérvárhoz. Istvánffy szerint ekkor *Izsák bég az véletlen dolgon megijedvén, az hostáti palánkból, melyet Ingoványnak hínak, melyben lakik vala, lovaival és szolgálóival s marháival, melyeket oly zenebonában elvihete az belső városban, mely kőfallal kerített, beszalada.*¹⁴⁹ A leírás nemcsak az aktuális bég (Iszhák) személyét illetően érdekes, hanem lakóhelyének a megnevezése miatt is.

Mahmúd egy másik felterjesztését 1594 júliusából ismerjük: ekkor egyik emberét, Mehmed Dívánét Fehérvár várának kijavításánál végzett munkájáért jutalmazza.¹⁵⁰ Mint előbb említettük, a vármunkálatokra Iszhák bég kapta a parancsot még 1591-ben, talán azóta is tartottak. Végül 1596 elején találkozunk Mahmúddal utoljára,¹⁵¹ de nem tudjuk, hogy vajon folyamatosan töltötte be a tisztséget. A háborús viszonyok között a bégeket sűrűbben cserélték: 1596 december elején Szendrőből érkezik Szemender bég, akit Pápa beglerbégeként ismer a történetírás.¹⁵² A hónap végén már Deli Naszúh volt szigetvári béget helyezik át.¹⁵³ Őt

¹⁴⁵ HOHENAUER 1885. 29–33.; SZABÓ 1999. 1–10.; ...*Karaly is, leveretvén fejről patyolatja, homlokban nagyon megsebesedik...* ISTVÁNFY 2009. 86.

¹⁴⁶ BOA DFE RZd 107. 642.; egy felterjesztése 1589–90 fordulójáról: BOA DFE RZd 216. 160.

¹⁴⁷ BOA MD zeyli 5. 141 (426-os parancs).

¹⁴⁸ ÖNB Mxt 594 (koppányi rész, 3. o.). ...*ve bir defa 'a İstolni Belgrad muhasara eden küffar muharebesinde yoldaşlık etdikde İstolni Belgrad sancakbeyi Mahmud dame izzühi mektubıyla...*; ugyanerre az érdemre hivatkozik, de dátum nélkül: BOA DFE RZd 168. 26.

¹⁴⁹ ISTVÁNFY 2009. 132.

¹⁵⁰ ÖNB Mxt 594 (koppányi rész, 2. o.); VELICS – KAMMERER 1886. 392.

¹⁵¹ BOA DFE RZd 216. 24.

¹⁵² BOA A.RSKd 1474. 183.; ISTVÁNFY 2009. 277: az *pápai véghelyben Bithynia városabéli nicomédiai Szemender vala bég.*

¹⁵³ BOA A.RSKd 1474. 187.

követhette az egri hadjáratban érdemeket szerzett Hüszejn 1597 augusztusában.¹⁵⁴ Novemberben Szekszárd bégje Szeferet nevezik ki Fehérvár kormányzójává.¹⁵⁵ 1599. szeptember 24-étől pedig a beglerbégi ranggal (*beylerbeylik payesiyle*) felruházott Haszán, egykori müteferrika lesz a szandzsák első embere, aki részben becsléssel megállapított birtokokat kapott 670 000 akce értékben.¹⁵⁶ Jövedelememeléseinél felsorolt vitézi tettei alapján egyértelmű, hogy ezt a béget nevezi az 1600. év hadieseményeinél Pecsevi Arnavud Haszánnak, aki Tirjáki Haszán kapudzsibasija volt: az elmaradt zsoldjukért fellázadó pápai vallon zsoldosok és a Fehérvár védelmét ellátó boszniai beglerbég, Dervis pasa közötti tárgyalásokban vett részt a vitézsege által „Isztolni Belgrád szandzsákbégségére emelkedett Arnavut Haszán pasa” (*Tiryaki Hasan Paşa'nun kapıcı başarılarından iken yiğitliği ve kahramanlığı ile sivrilerek İstolni Belgrad sancakbeyliğine getirilmiş olan Arnavut Hasan paşa*).¹⁵⁷

A 16. század szandzsákbégjeinek áttekintése után, záró gondolatként néhány következtetést megengedhetünk a bégekről összegyűjtött tömérdek információ alapján. Feltűnően sok közöttük a nagy név (a század végét leszámítva), olyan személyek, akik tevékenységét számos hódoltsági szandzsákból ismerjük és sokszor évtizedeken át tudjuk követni élettörténetüket. Kászim, Ulama, Dervis, Arslán, Velidszán vagy éppen Hamza a végvári harcok jeles személyei, a hódoltság életét meghatározó főtisztviselők voltak. Érthetően a katonai szempontból fontos határvidéki területre nem irányítottak kezdő bégeket. Hász-birtokaik elhelyezkedése és összetétele (hódolatlan falvak bevonása) mutatja, hogy feladatuk békeidőben is a hódoltság határainak kiterjesztése volt. Kara Ali hosszú kormányzása, még ha az általa mondott tizenöt évet nem is érte el (vagy nem tudtuk forrásainkkal tetten érni), tekintélyes az oszmán közigazgatásban és elgondolkodtat a bég képességei tekintetében. Csak Tirjáki Haszán valamivel hosszabb szigetvári működésével vethető össze, amiről Pecsevi – megint csak túlzóan – azt állította, hogy húsz évig tartott. Szokatlanul magas a 400–500 ezer feletti javadalmazású jelentős bégek aránya (például a sokkal nagyobb területi kiterjedésű és rangosabb szegedi szandzsákhoz képest, ahol a többség alig kapott többet 300 000-nél), akiknek a birtokigényeit nem tudták helyben kielégíteni. A fizetési rangsorban előrehaladt bégeket (olykor korábbi, vagy leendő pasát) csak a szomszédos, belsőbb szandzsákokban tudtak megfelelően javadalmazni. Ez találkozhatott a kormányzók azon elvárásával, hogy konszolidáltabb területen is bírjanak hászokkal. Néhányan „bárhon is szolgáljon” kitéllettel bírt csiftlikre is szert tettek a birodalom törzsterületén.

Az érintettek hászainak jövedelmét itt elsősorban az azonos nevű bégek beazonosításához használtuk, táblázatunk (lásd Függelék) azonban jól mutatta, hogy meglehetősen sok bégnek ismerjük a birtokait. Ez lehetővé fogja tenni, hogy egy következő tanulmányunkban megkísérelhessük a szandzsákbégi hászok kialakításával megvalósított katonai–stratégiai célok kielemezését, és a fehérvári bégek birtoklástörténetének kidolgozását.

¹⁵⁴ BOA KK 254. 11. Felterjesztései: BOA DFE RZd 216. 24., 166.

¹⁵⁵ BOA KK 254. 26.

¹⁵⁶ BOA DFE RZd 234. 216–218.

¹⁵⁷ PEÇEVI İbrahim 1981. II. 214. Kátib Cselebinél is Isztolni Belgrád bégjeként nevezik meg. AYCİBİN 2007. 354.

FÜGGELÉK

Székesfehérvár 16. századi szandzsákbégjeinek áttekintő táblázata

bég neve	előző posztja	dátum	forrás	jövedelme
Jahjapasazáde Ahmed	Inebahti	1543 őszi– 1545.I.27	KK 1765. 24a, 30a	600 000
Dervis	Szeged	1545.I.28–	E. 12321. ¹⁵⁸ 78b	? ¹⁵⁹
Kászim	Mohács	–1547.XII.25	A.RSKd ¹⁶⁰ 1452. 28	
Báli veled-i Malkocs	Janja? ¹⁶¹	1547.XII.25– 1550.IX.14	A.RSKd 1452. 33	450 000
Velidzsán	Klissza	1550.IX.14– 1551.V.9	A.RSKd 1452. 33	451 000
Kászim pasa	budai pasa	1551.V.9– 1551.X.25	A.RSKd 1452. 33	600 000
Ulama bég	Csanád/ Becsej és Beckerek	1551.X.25– 1552.III	A.RSKd 1452. 33	650 000
Hamza ¹⁶²	Szekszárd	1552 április		
Velidzsán	Zvornik	1552.V– 1553.I.18	K. 888. ¹⁶³ 301b	
Arszlán bég	Hatvan	1553.I.18– 1555.X.7	ÖStA Krafft 284 (311–312-es képek)	383 645
Veli bég	Hatvan	1555.X.7– 1558.IV	RSKd 1455. 13	246 261 ¹⁶⁴

¹⁵⁸ Topkapı Sarayı Müzesi, E. 12321 (Mühimme Defteri).

¹⁵⁹ Dervis bég következő állomáshelyén (Mohács/Siklós) 340 000 akcsényi hász-birtokkal rendelkezett, később, második szegedi bégsége idején 1560-ban, az idzsmál defter (BOA TTd 333) szerint 310 373 akcsényival.

¹⁶⁰ BOA, Bab-i Asafı, Ruus kalemi.

¹⁶¹ EMECEN – İlhan 1999. 62: a török publikációban Bane-ként írták át. Ilyen szandzsákról nincs tudomásom, ezért valószínűbbnek tartom, hogy Janja (Ioannina) nevét pontosza ki az írnok félreérthetően.

¹⁶² Fogságba esett, nem lépett szolgálatba.

¹⁶³ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Koğuşlar.

¹⁶⁴ Csak előző posztjáról, Hatvanból ismerjük javadalmát.

Hamza (másodsor)	Esztergom	1558.IV–1562 második fele		
Tur Ali	Szerém	1563.X.18– 1564 közepéig	KK 218. 62	
Mahmud b. Arand	Szolnok	1564 július 17– 1567.III.16	KK 74. 96 MAD 563. 50	404 981 ¹⁶⁵ 310 373 (b) ¹⁶⁶ 464 981 (bvt)
Mehmed	Arad	1567.III.16– 1571.V.13	MAD 563. 48, 49	404 058 434 058 (b)
Ali	Vidin	1571.V.13– 1572.VII.9	MAD 563. 49	430 000
Mehmed (másodsor)	Pozsega	1572.VII.9– 1572 vége?	MAD 563. 49	463 200 464 937 (b)
Ali bég		–1573.VII.6	MAD 563. 216	
Mehmed bég (harmadsor)		1574 vége?– 1576.VI.9	KK 262. 4, 5	484 937 ¹⁶⁷ 524 937 (bvt)
Dzsáfer bég	Aladzsa Hiszár	1576.VI.9– 1576.XII.31	KK 262. 19	394 685
Kara Ali	Esztergom	1576.XII.31– 1583.I.2	KK 262. 19	432 262 506 662 (b)
Ahmed	Hatvan	1583.I.11– 1583.VIII.17	RZd 2243. 41	406 243 ¹⁶⁸
Kara Ali (másodsor)	Szeged	1583.VIII.17–	DFE RZd 93. 250	434 500 536 262 (bvt)
Iszhák	Nógrád/ Szeged	1584.IX.3– 1587.III	KK 262. 19 DFE RZd 78: 199	393 885 447 398 (bvt)

¹⁶⁵ Következő állomáshelyéről, Szegedről ismert adatok.

¹⁶⁶ Az összeg után használt rövidítések feloldása: (b) – a berátjában szereplő összeg; (bvt) – *ber* vech-i tekmlil, vagyis a ténylegesen kiutalttal szemben elvileg járó összeg.

¹⁶⁷ Mindkét összeget a következő állomáshelyéről, Iszkenderijjéből ismerjük.

¹⁶⁸ DFE RZd 78. 426: fehérvári hászának jövedelmét későbbi szegedi kinevezésénél adták meg.

Kara Ali (harmadszor)	Szilisztre	1587.III.16— 1589.VIII.15	Mxt 589. 50r DFE RZd 107. 635	434 500 566 236 (bvt) 596 236 (bvt)
Mehmed	Hatvan	1589.VIII.15–?	DFE RZd 107. 642	434 500
Iszhák (másodsor)		1591 júniusi és 1593 végi emlékekben	MD Zeyli 5. 141.	
Mahmúd	Koppány? ¹⁶⁹	1594 februári és júliusi felte- jesztések; 1596. január	Mxt 594 (koppányi rész, 2. o.) DFE RZd 216. 24	
Szemender	Szendrő	1596.XII.1– 1596.XII.29	A.RSKd 1474. 183	435 299 ¹⁷⁰
Deli Naszúh	Szigetvár	1596.XII.29– 1597.V.31	A.RSKd 1474. 187., 235	
Hüszejn		1597.VIII.29–	KK 254. 11	
Szefer	Szekszárd	1597.XI.24–	KK 254. 26	
Ali		1599 január	DFE RZd 216. 147	
Arnavud Haszán	müteferrika	1599.IX.24–	DFE RZd 234. 216	380 285 670 000 (bvt)

¹⁶⁹ ÖNB Mxt 594 (koppányi rész, 2. o.).¹⁷⁰ Előző állomáshelyéről, Szendrőről ismert adat. BOA MAD 15567. 197.

IRODALOMJEGYZÉK

- AYCIBIN, ZEYNEL (2007): *Kâtib Çelebi: Fezleke. Tahlil ve Metin*. Disszertáció. İstanbul.
- BOSTANCI, H. MUHARREM (2002): *19 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil–Metin)*. MA szakdolgozat, İstanbul.
- CVIKO, FAZILETA (1984): O najstarijem popisu požeškog sandžaka. *Prilozi za orijentalnu filologiju* 34. 129–135.
- DÁVID GÉZA (1995) és 1996): Kászim vojvoda, bég és pasa. *Keletkutatás* 2. sz. ősz. 53–66,
- DÁVID GÉZA (1996): Kászim vojvoda, bég és pasa. *Keletkutatás* 1. sz. tavasz. 41–56.
- DÁVID GÉZA – FODOR Pál (2005): „Az ország ügye mindenek előtt való”. A szultáni tanács Magyarországra vonatkozó rendeletei (1544–1545, 1552). Budapest.
- DÁVID GÉZA – FODOR Pál (2009): „Ez az ügy fölöttébb fontos.” A szultáni tanács Magyarországra vonatkozó rendeletei (1559–1560, 1564–1565). Budapest.
- DÁVID GÉZA (1992): A veszprémi szandzsák. *Keletkutatás* 2. sz. ősz 27–36.
- DÁVID GÉZA (1994): A magyarországi török archontológiai kutatások lehetőségei (Arad–gyulai szandzsákbégek). *Történelmi Szemle* 36. évf. 1–2. sz. 111–127.
- DÁVID GÉZA (1999): Az első szegedi bég, Dervis életpályája. *Aetas* 14. évf. 4. sz. 5–18.
- DÁVID GÉZA (2002–2006): Egy távolról jött oszmán főember a magyar végeken: Ulama bég. *Keletkutatás* 2. sz. ősz 62–82.
- DÁVID GÉZA (2020a). Pozsega 16. századi szandzsákbégjei – kitekintés a 17. századra. *Keletkutatás* 2. sz. ősz 5–31.
- DÁVID GÉZA (2020b): Arcképcsarnok-töredék a török korból: a hódoltság néhány jelentősebb oszmán családja és egyénisége. In „*A magyar múltat kutatni, írni és láttatni – ez által szolgálni a hazát.*” *Tisztelgő kötet J. Újváry Zsuzsanna 25. Pázmányos oktatói éve előtt*. Szerk. Bíró Bence – Miski Péter – Törtei Renáta. Budapest–Piliscsaba. 117–132.
- EMECEN, FERIDUN M. – İLHAN, ŞAHİN (1999): Osmanlı Taşra Teşkilâtının Kaynaklarından 957–958 (1550–1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri. *Belgeler* 23. 53–122.
- FARKAS GÁBOR (1989): A török hódoltság krónikája Székesfehérváron és Fejér megyében (1526) 1543–1688 [1690]. In *Fejér megyei történeti évkönyv 19*. Székesfehérvár. 201–242.
- FEKETE LAJOS (1943): Az esztergomi szandzsák 1570. évi adóösszeírása. Budapest.
- FEKETE LAJOS PÁL (1955): *Die Siyaqat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung. I.* Budapest.
- FODOR PÁL (1993): Török beszámolóok Lippra 1551. évi feladásáról. *Keletkutatás* ősz 80–95.
- FODOR PÁL (2019): A “hitharc oroszlánja”: Jahjapasa-oglu Báli bég (?–1527). Terjeszkedés és tartományi elit az Oszmán Birodalom európai határvidékén a 16. század elején. *Keletkutatás* tavasz 51–74.
- FODOR PÁL (2020): *Turbék. Szulejmán Szultán szigetvári Türbevároasa a 16–17. századi oszmán-török forrásokban*. Budapest.

- FORGÁCH FERENCZ (1866): *Ghymesí Forgách Ferencz nagyváradi püspök magyar históriája, 1540–1572*. Közli Majer Fidél. Pest.
- FÓTI MIKLÓS (2023): Ali szegedi szandzsákbég beazonosítása, életpályája és birtoklástörténete (1567–1595). *Történelmi Szemle* 65. évf. 3. 353–366.
- GÉVAY ANTAL (1841): *A budai pasák*. Bécs.
- HATVANI MIHÁLY (1858): *Magyar történelmi okmánytár, a Brüsseli Országos Levéltárból és a Burgundi Könyvtárból. Második kötet, 1538–1553*. Pest.
- HOHENAUER IGNÁCZ (1885): A szikszói csata. In *A Felső-magyarországi Múzeum-egylet hatodik évkönyve*. Szerk. Stöhr Antal. Kassa. 29–33.
- İPÇIOĞLU, MEHMED (1990): Kanunî Süleyman'ın Estergon (Esztergom Seferi 1543). *Osmanlı Araştırmaları* 10. 137–159.
- ISTHVANFI, NICOLAI (1622): *Pannoni Historiarum de rebus ungaricis libri XXXIV*. Coloniae Agrippinae.
- ISTVÁNFY (2003): *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában*. 1/2. Szerk. Benits Péter. Budapest.
- ISTVÁNFY (2009): *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál 17. századi fordításában*. 1/3. Szerk. Benits Péter. Budapest.
- JEDLICSKA Pál (1897): *Adatok erdődi báró Pálffy Miklós a győri hősnek életrajza és korához, 1552–1600*. Eger.
- KÁLDY-NAGY GYULA – FEKETE LAJOS (1962): *Budai török számadáskönyvek, 1550–1580*. Budapest.
- KÁLDY-NAGY GYULA (1977): *A budai szandzsák 1559. évi összeírása*. Budapest.
- KÁLDY-NAGY GYULA (1985): *A budai szandzsák 1546–1590. évi összeírásai*. Budapest.
- KARÁCSON IMRE (1914): *Török–magyar oklevéltár 1533–1789*. Budapest.
- KARÁCSON IMRE (1916): *Török–magyarkori történelmi emlékek V. Török történetírók. III. 1566–1659*. Budapest.
- KOMÁROMY ANDRÁS (1907): Magyar levelek a XVI. századból. II. *Magyar Történelmi Tár* 8. évf. 388–436.
- LUKINICH IMRE (1942): *A Podmanini Podmaniczky-család oklevéltára IV. 1549–1555*. Budapest.
- LUKINICH IMRE (1943): *A Podmanini Podmaniczky-család oklevéltára V. 1556–1641*. Budapest.
- MATUZ József (1986): *Die Steuerekonskription des Sandschaks Stuhlweißenburg aus den Jahren 1563 bis 1565. A székesfehérvári szandzsák 1563–1565. évi adóösszeírása*. Bamberg.
- PEÇEVI İBRAHİM EFENDİ (1981): *Peçevi Tarihi I–II*. Szerk. Bekir Sitki Baykal. Ankara.
- PÉRI BENEDEK (2022): The Ottoman Cultural Background of the Hungarian Word *maszlag*. *Archivum Ottomanicum* 39. 213–224.

- PETRITSCH, ERNST D. (1989): *Regesten der osmanischen Dokumente im Österreichischen Staatsarchiv, Band 1: 1480–1574*. Wien (Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, Ergänzungsband, 10/1.)
- PETTHŐ GERGELY (1753): *Rövid magyar krónika sok rendbéli fő históriás könyvekből...* Kassa.
- RÖMER, CLAUDIA (2010): On Some Hâşş-Estates Illegally Claimed by Arslan Paşa, Beglerbegi of Buda 1565–1566. In *Studies in Ottoman History*. Ed. by Colin Heywood – Colin Imber. Istanbul. 297–318.
- SUDÁR BALÁZS (2014): *Dzsámik és mecsetek a hódolt Magyarországon*. Budapest.
- SUDÁR BALÁZS – VARGA J. JÁNOS – VARGA SZABOLCS (2019): Pécs története III. A hódoltság korában (1543–1686). Budapest–Pécs.
- SUDÁR BALÁZS (2020): Egy előkelő albán család megkapaszzkodása és felemelkedése a magyar végvidéken: az Aranidok. *Aetas* 35. évf. 3. sz. 5–13.
- SZABÓ ANDRÁS (1999): Az 1588-as szikszói csata és propagandája. *Hadtörténelmi Közlemények* 4. sz. 1–10.
- SZALAY ÁGOSTON (1861): *Négyszáz magyar levél a XVI. századból. 1504–1560*. Pest.
- SZALAY LÁSZLÓ (1859): *Monumenta Hungariae Historica 2. Scriptores 5.: Verancsics Antal m. kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái 4. Első portai követség, 1555–1557*. Pest.
- SZÁNTÓ IMRE (1970): Veszprém elfoglalása és a török terjeszkedése a Dunántúlon 1552-ben. In *A Veszprém megyei múzeumok közleményei* 9. Veszprém. 49–54.
- SZÁNTÓ IMRE (1977): Ali budai pasa hadjárata 1552 nyarán a Hont—Nógrád megyei várak ellen. *Történelmi Szemle* 20. évf. 1. sz. 31–52.
- SZÁNTÓ IMRE (1985): *Küzdelem a török terjeszkedés ellen Magyarországon. Az 1551–52. évi várháborúk*. Budapest.
- SZATLÓCZKY GÁBOR (2018): Kászim pasa dunántúli hadjárása 1551 nyarán: Arszlán, Dervis, Veli és Velidszán bégek portyái. In Dominkovits Péter – Horváth József (szerk.): *Győri tanulmányok*. Győr. 39–52.
- SZILÁGYI SÁNDOR (szerk.) (1877): *Szamosközy István történeti maradványai, 1566–1603*. III. kötet. Budapest.
- SZ. SIMON ÉVA (2007): Névlegesen birtokolt szandzsákbégi hászok a 16. századi oszmán terjeszkedés szolgálatában. *Századok* 141. évf. 6. sz. 1351–1406.
- SZ. SIMON ÉVA (2014): A hódoltságon kívüli „hódoltság”. Budapest.
- SZ. SIMON ÉVA – HEGYI KLÁRA – DEMETER GÁBOR – SUDÁR BALÁZS – FÓTI MIKLÓS – DOROGI ILONA – NAGY BÉLA – ZÁROS ZSOLT – KOLLÁNYI LÁSZLÓ – KOLLÁNYI PÉTER (2020): Databases of Cadastral Surveys (*Tapu Defteris*) of Ottoman Hungary and its Frontier Zones (16–17th c.). *Archivum Ottomanicum* 37. 259–272.
- TAKÁTS SÁNDOR – ECKHART FERENC – SZEKFŰ GYULA (szerk.) (1915): *A budai basák magyar nyelvű levelezése 1. 1553–1589*. Budapest.
- TAKÁTS SÁNDOR (1915a): Oroszlán Basa. *Történelmi Szemle* 4. sz. 51–70.

TAKÁTS SÁNDOR (1915b): *Rajzok a török világból*. I–II. kötet. Budapest.

TAKÁTS SÁNDOR (1915c): Erdődi Pálffy Tamás (1534–1581). *Hadtörténelmi Közlemények* 16. évf. 1. sz. 85–118.

UNGNÁD DÁVID (1986): *Ungnád Dávid konstantinápolyi utazásai*. Budapest, 1986.

VASS ELŐD (1989): Források a székesfehérvári szandzsák történetéhez 1543–1688. In *Fejér megyei történeti évkönyv 19*. Székesfehérvár. 69–200.

VELICS ANTAL – KAMMERER ERNŐ (1886): *Magyarországi török kincstári defterek 1. 1543–1635*. Budapest.

YAZICI, MURAT (2013): *39 Numaralı Mühimme Defteri 'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 119–240)*. MA szakdolgozat, Erzurum.